چڕبوونەوەی زمان لە شیعری نوێی کوردیدا

دەقی (لە کتێبخانەی تایبەتی باباتاهیردا) بە نموونە

بەشی حەوتەم و کۆتایی

حەکیم مەلا ساڵح

سێ (گۆرانییەک)ی دوای یەکەم دووبارەکردنەوەیەکە خۆش بەگوێ ناخوات. وا بنووسرایە چاکتر بوو:

(گۆرانییەک بۆ ئاکاری ئەم ژووره
بۆ تیشکی ناو دەنووکی باڵندەی
ڕاهێندراو بۆ خۆشخوانی
بۆ حیکمەتی یەکەم سڵاو
بۆ لاولاوی ڕەنگ مردووی سەر دیواری ماڵێکی بڕدراو)

یان دەڵێ:

(پێغەمبەرێک رووەو ماڵی خۆی دەڕوا
دڵی بەخێراییەکی سەیر لێدەدا
کەروێشکێک رووەو ماڵی خۆی دەڕوا
دڵی بەخێراییەکی سەیر لێدەدا
نەهەنگێک رووەو ماڵی خۆی دەڕوا
دڵی بەخێراییەکی سەیر لێدەدا
لەبیرکراوێک رووەو ماڵی خۆی دەڕوا
دڵی بەخێراییەکی سەیر لێدەدا) ل64

چەند پاتکردنەوەی ئەو رستانە لە تەبعی شەکەرباری (سەباح ڕەنجدەر)ەوە دوورن. ئایا ئەگەر کۆپلەکە بەم شێوەی خوارەوە دابڕێژرایە هونەری و چڕوپڕتر نەدەبوو؟.

(پێغەمبەرێک، کەروێشکێک، نەهەنگێک و لەبیرکراوێک
بەرەو ماڵی خۆیان دەڕۆیشتن و
دڵیان بە خێراییەکی سەیر لێیدەدا)

یان نووسیویە:

(گوڵدان
لەسەر لێوی پەنجەرە
لامپا
لەسەر لێوی پەنجەرە
دیوان
لەسەر لێوی پەنجەرە
شەمێ
لەسەر لێوی پەنجەرە) ل72، 73

ئەگەر بەم شێوە دابرێژرایە ئەوا هەناسەی شیعرەکەی سوار نەدەکرد.

گوڵدان، لامپا، دیوان و شەمێ
لەسەر لێوی پەنجەرە.

بە هەمان شێوە ئەم دوو کۆپلەی خوارەوەش دەتوانرێ چڕبکرێنەوە.

یەکەم:

(چۆنت ویست ئاوها رێگات لەژێر پێدا
کشا و سێبەری دەستم لەسەر سەر
ڕاگرتی
چۆنت ویست ئاوها ماڵئاواییم لێ کردی
چۆنت ویست ئاوها تۆرم هەڵدایە ناو
ئاو ل79

دووەم:

(ئەو دارەی تەمبووری لێ دروست کرا
ئەو دارەی تابووتی لێ دروست کرا
ئەو دارەی پەیژەی لێ دروست کرا
ئەودارەی فەلاقەی لێ دروست کرا)
ل95

پاشکۆی (2)

ناوی حاجی لەق لەق و شەهیدکردنی لە قەسیدەکەدا هاتووە، هەروەها لە ئەزموونی ئەم شاعیرەدا بایەخی زۆر پێدراوە و بە گرینگی وەرگیراوە. دوای ڕووداوەکە لە هەموو کۆشیعرەکانی دووبارە دەبێتەوە کاتی خۆی منیش بەزەیی و سۆزێکی زۆرم بۆ ئەو باڵندە خۆشەویستە هەبوو. ئەوکاتە هەر ئەوەندەم پێکرا کردمە چیرۆکێک بۆ منداڵان و لە ژمارە (8)ی ساڵی (2007) لە گۆڤاری (گۆران) کە بۆ منداڵانمان دەردەکرد، بڵاوم کردەوە، وا لێرەشدا بۆ هاوسۆزیی من و سەباح بۆ ئەو باڵندەیە بە پێویستی دەزانم جارێکی دی لەم گۆشەیەدا بڵاوی بکەمەوە.

(**حاجی لەق لەق**)

هەموو ساڵێ لە سەرەتای بەهاردا حاجی لەق لەقێک دەهاتەوە کوردستان و لە شاری هەولێر بە هێلانەکەی کە لەسەر منارەکەی مزگەوتی شێخەڵڵا هەڵی بەستبوو، شاد دەبوویەوە.

ئەم حاجی لەق لەقە کوردستانی زۆر خۆش دەویست، ساڵانە باس و هەواڵی وەرزە خۆشەکانی بەهار و هاوینی لەگەڵ خۆیدا دەبردەوە بۆ باشوور و لەوێ بەشێوەیەکی جوان دەیگێڕایەوە بۆ باڵندەکانی تر. رۆژانە هەموو باڵندەکانی لە دەوری کۆدەبوونەوە و پێیاندەگوت: حاجی لەق لەق گیان دەی قسەی خۆشمان بۆ بکە، حاجی لەق لەقەکەش گەردەنی هێندەیتر بەرز دەکردەوە و دەندووکی دەدا لە یەک و دەستی دەکرد بە گێڕانەوەی باسەکانی و دەیگوت: هەوای کوردستان زۆر خۆشە، گەلێ چیا و کوێستانی دڵگیری تیایە، پڕیەتی لە باخی پڕ لە میوە و سەوزە و هەموو جۆرە گیایەک، بەڵام بەداخەوە ئەو نیشتمانە ئاگری شەڕی ناوخۆی تێدا هەڵگیرساوە. باڵندەکان گوتیان: شەڕەکەیان لەسەر چییە؟ حاجی لەق لەقەکە گوتی: ڕۆڵەکانم دەستی فیتنە لەناویاندا هەیە، خوا دەستی ئەو فیتنەیە ببڕێ و منیش ئەو هێلانە خۆشەم لێ نەشێوێ کە چەند ساڵە لەوێ دروستم کردووە. ئێستا ئێوە هەڵسن بڕۆن با منیش پشوویەک بدەم.

ئەو ساڵە کە بەهار نزیک بوویەوە، حاجی لەق لەقەکە بێ دواکەوتن گەڕایەوە بۆ کوردستان، بەڵام دیتی کە شەڕەکەی ناوخۆ گەورە بووە، هەموو شەو و رۆژێ رووی دەکردە میحرابی مزگەوتەکە و لەخودا دەپاڕایەوە کە ئاو بکات بەسەر ئاگری ئەو شەڕە نەگریسەدا.

نزای دەکرد و دەیگوت: خوایە گیان غەزەب لە فیتنەبازان بگری و تۆویان نەهێڵی. حاجی لەق لەقەکە بەم شێوە بە دڵگرانییەوە رۆژی بەڕێ دەکرد. رۆژێکیان شەڕ گەرم بوو، زرمەی ئارپیجی و گیزەی گوللە لە هێلانەکەی ئەو نزیک بوونەوە، ئەمیش هەر لە خوا دەپاڕایەوە و نزای دەکرد، تاکو گوللەیەک لە دوورەوە هات و سەرسنگی پێکا. حاجی لەق لەقەکە گیانی سپارد و خوێن لەسەر سنگ و پشتی فوارەی بەست. بۆ رۆژی دوایی مجێوری مزگەوتەکە چووە سەر منارەکە و تەرمی حاجی لەق لەقەکەی هێنایە خوارەوە. خەڵکەکە لە دەوری کۆبوونەوە، کە سەرنجیان دا دیتیان خوێنەکەی لەسەر سنگی نووسیویەتی (خوایە وەتەن ئاواکەی چەند دڵگیر و شیرینە.)

پاشکۆی (3)

لە شیعری کلاسیکیماندا خەرمان بەرەکەت شاعیرمان زۆرن، بەڵام نابینین کەسیان ناویان لە پارچە شیعرێکیان نابێت. تەنیا ئەوەندە هەیە لەناو دەستنووسەکاندا دەبینین هەندێ شیعر

سەباح ڕەنجدەر

لەسەریان نووسراوە (مرپیە، ترجیح بند، بهاریات، مخمس، رباعی، فرد، مستزاد) کە ئەمانەش هیچیان ناونین بۆ شیعرەکە، بەڵکو دیاریکردنی شیعرەکەیە بەپێی ئەو بەشانەی سەرەوە.

لە شیعری کلاسیکیماندا یەکێتی بابەت دەگمەنە دەگمەن. ئەگەر شیعری یەک بابەتیشیان تێدا بێت، ئەوا هەر بەیتەو سەربەخۆیی خۆی هەیە. لەم رووەوە هەروەک (سەباح ڕەنجدەر) قۆی ئاماژەی پێداوە لە شیعرەکانیدا سوودی لە شاعیرانی کلاسیک وەرگرتووە. واتە لادان لە یەک بابەتی، یان ئەگەر بابەتەکەش یەکێک بێت هەر کۆپلە و ڕەنگێکی هونەریی خۆی هەبێت. واچاک بوو ناوی لە شیعرەکانی نەنایە و لەمەشدا پەیڕەوی شاعیرانی کلاسیکی بکردایە.

ناولێنانی شیعر لە قۆناخی دوای کلاسیکەوە واتە گواستنەوە بەرەو نوێخوازی، هاتە کایەوە، لەم بارەوە ئەگەر ناوی شیعرەکانی (گۆران)ی مەزن بێنینەوە یاد ئەوا دەتوانین قسە لەبارەی ئەم خاڵانەوە بکەین.

یەکەم: هیچ یەکێ لە ناوی شیعرەکانی (گۆران) بە ئەندازەی دوو شاعیری هاودەورەی خۆی زەوق و شەوق و رەونەقی هونەرییان تێدا نییە ئەوەش وەکو (أنشوده المگر=سروودی باران) ی- (بدر شاکر السیاب)ی عەرەب و (صدای پای یٓب=خوڕەی پێی ئاو)ی (سهرابی سپهری)ی فارس.

دووەم: ناوی لە شیعر ناوە بۆ ئەوەی شیعرەکەی بێناو نەبێت، بەڵام هەندێ جار لەناو شیعرەکاندا تەرکیبی هونەریی وەهایان تێدایە کە جوان جوان بۆ ناولێنانی شیعرەکە دەشێن، ئەوانیش کەمن، بۆ نموونە: مەلی دڵ/ شیعری سکاڵا، ل24. ئاسکە نیگای چاو/ شیعری جوانی لە لادێ، ل33. کانیی سیحر یا دەریای عیشوە/شیعری لە درزی پەچەوە، ل35. دۆزەخی غوربەت/ شیعری بۆ گەورە کچێک، ل41. نموونەی دیکەی لەم چەشنە هەن و هەموو خوێنەر بە دیوانی گۆران ئاشنان.

سێیەم: هەندێ ناوی دیکەی ناوە لە شیعرەکانی کە هەر بە خوێندنەوەی ناوەکەدا زۆرێک لە ناوەرۆکی شیعرەکەت دەداتە دەست. نموونەش وەکو شیعری لە سەرەمەرگی هیوادا، ل93. خۆزگەم بە پار، ل21. لە درزی پەچەوە، ل34. ناڵەی بێکار، ل199. قالە مرد، ل212. ئەنجامی ئەژدەهاک، ل352.

(سەباح)یش هەندێ لە ناو و ناونیشانەکانی شیعرییەتیان تێدا نییە. وەکو (شەڕی چل ساڵە)، (جەنگنامەکان) ی کۆنمان وەبیر دێنێتەوە. (سەد و یەکشەوە)، (الف لیله و لیله) دێنێتە یاد. ئەمانە لە کوێ؟ و ئەو ناوە هونەرییانەی دیکە لەکوێ؟ وەکو (مردوویەک ئاگای لە هەمووانە)، (زمان و دڵی مانگ)، (کووپە لە میوانداریی ماسیدا).. نازانم هەر شیعرە و ناوی لێدەنرێت، ڕەنگە لە کۆی شاعیرانی نوێماندا ناو هەبێت لای چەند شاعیرێک دووبارە بووبێتەوە، ئەمە لەلایەک و لەلایەکی دیکەوە شیعر ئەگەر ناونرا زۆر پێویستە شەوقێکی هونەریی وای تێدا بێت کە دڵ و هەناوی خوێنەر بگرێت، نەک هەندێ ناوی سادە و ساکاری ناشاعیرانە.

لە شیعری نوێماندا دوای سەرهەڵدانی (ڕوانگە:1970) (فەرید زامدار) وازی لە ناولێنانی شیعر هێنا، ئەمە جگە لەوەی کارێکی باشی کرد، ئەوەشمان پێدەڵێت، کە شیعرەکە ئەوەندە بەرز بێت خۆی لای خوێنەر ناو دروست بکات. دوای (فەرید) لە کوردستانی ڕۆژهەڵاتیش (ئازاد ڕۆستەمی) ئەو سیستەمەی گۆڕی و ناوی لە هیچ پارچە شیعرێکی نەنا. ئایا ئەم دوو شاعیرە بەو کارەیان هیچ زیانێکیان بە شیعرمان گەیاند؟ لە وەڵامدا دەبێ بڵێین نەخێر، بەڵکو خستنیانە سەر ئەوەی، کە شیعر گیانلەبەر نییە ناوی لێ بنرێت، شیعر ڕۆحلەبەرە، بەڵام لە سکەوە نایەتە دەر، بەڵکو زادەی خەیاڵ و تێفکرینە و ئیتر ئەوە دەبێ خوێنەر لە خەیاڵ و فیکریدا ناوی بێتە دەست. ناونان لە کۆمەڵە شیعر، یان دیوان کارێکی پێویستە: ئەمیش بە دوو شێوە، یان ناو بنرێن دیوانی فڵان، یان ناوێکی هونەرییانەی سەردەمییانەی واتادارانەی لێ بنرێت کە خوێنەر رێنوێنی بکەن بۆ ناو شیعرەکان. لە شیعری دوای (گۆران)ەوە هەندێ ناوی شیعری درەوشانەوە، دەبێ (شێرکۆ بێکەس)ەوە دەست پێبکەین، کە لە (تریفەی هەڵبەست) و (کەژاوەی گریان)ەوە گەیاندی بە (من تینوویەتیم بەگڕ دەشکێ) و...

(سەباح ڕەنجدەر)یش شیعرەکانی پڕن لە رەمز و راز، بە زمانی جفرە قسە دەکەن و کلیلەکەیان لای خوێنەری بە حەوسەڵەیە، بۆیە هەر بەبێ ناو بوونایە چاکتر بوو، چونکە شیعرەکان بەو چڕوپڕیەی خۆیان هەندێ ناو دێننە زەینی خوێنەرەوە. شیعر کە ئەوەی لەباردا بێت هونەری باڵادەست ببەخشێ، ئیتر چ پێویست بەناو هەیە؟

2014 هەڵەبجە

سەرچاوە:

- هفتەنامە،اوای غرب- شمارە صفر، ل3-1370، کرمانشاه. شعر= بهرام مهدوی.
- گۆڤاری (واتە) چاوپێکەوتن لەگەڵ ئەحمەدی شاملوو، سازدانی بەرۆژ ئاکرەیی ژمارە (22)، ل375.
- دیوانی مەولەوی، مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس، ل538.
- عاشق هەمیشە تەنیایە. وەرگێڕانی: ئازاد بەرزنجی، ل22، 23.
- ترجمان الاشواق، ابن العربی، وەرگێڕانی بۆ فارسی: دکتور گل بابا سعیدی، ل485.
- سرسپردگان، سەید محەمەد خواجەدین، چاپ دوم، 1359 تهران، ل74.
- ناوی شاخۆشێن لە هەموو سەرچاوەکانی یارسانیدا هاتووە و تەمەنی وا دیاری کراوە (1015 - 1076 زایینی). بابا تاهیر لە شیعرێکیدا کە بە شێوە زاری لەکی نووسیویەتی دەڵێ:

م تاهیر لەکم ئیعجاز دیرم
م شاهێ چو خۆشێن هەمڕاز دیرم
م مەعشوقێ وەنامی فاتمە لوڕ
سنەوبەر قامەتێ پڕ نازدیرم

لەم چوارینەدا دڵبەندبوونی بابا تاهیر بە شاخۆشێنەوە باش دەردەکەوێت.

- دیوانی مەحوی، مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس، ل254.
- سەباح ڕەنجدەر، سروودی زەوی (کۆشیعر)، لە بڵاوکراوەکانی دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی بەدرخان، چاپخانەی هێڤی، هەولێر 2012.